แหล่งโบราณคดี

วัดนาคาเทวี

ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

ในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น ได้ดำเนินโครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี ซึ่งยังไม่เคยมีการศึกษาตามหลักวิชาการมาก่อน และศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีกับแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ใกล้เคียงโดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ด้วยวิธีการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมระหว่างชุมชนโบราณที่มีอายุร่วมสมัยกันได้ เพื่อนำข้อมูลทางวิชาการที่ได้ไปใช้เพื่อการศึกษา อ้างอิง และเผยแพร่ให้แก่ผู้สนใจต่อไปในอนาคต รวมทั้งสามารถใช้เป็นข้อมูลเพื่อการจัดทำแผนการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีต่อไปได้

ภาพการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี ปี ๒๕๖๐

ข้อมูลทั่วไปแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี

แหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีในปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชนบ้านนาข่า พื้นที่วัดมีลักษณะเป็นเนินดินสัณฐานค่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางเนินประมาณ ๑๕๐ เมตร (ในอดีตเนินดินกว้างประมาณ ๒๐๐ เมตร ก่อนที่จะมีการตัดถนนผ่านด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกของแหล่ง) ยอดเนินอยู่สูงจากพื้นที่ราบโดยรอบประมาณ ๔ – ๖ เมตร ตัวแหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ใกล้กับลำห้วย ๒ สาย คือ ทางทิศเหนือห่างออกไปประมาณ ๕๕๐ เมตร มี “ห้วยค้อ” ไหลผ่าน และทางทิศตะวันออกห่างออกไปประมาณ ๑.๒ กิโลเมตร มี “ห้วยวังบัว” ไหลผ่าน

ภาพถ่ายทางอากาศแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่มีการขุดพบเมื่อ พุทธศักราช ๒๕๓๙

ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีในอดีต

พุทธศักราช ๒๕๓๙ ได้มีการค้นพบโบราณวัตถุที่ฝังอยู่ใกล้กับเจดีย์โบราณ (ธาตุ) ของวัด โดยโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่พบจากการขุดเพื่อเตรียมการวางฐานรากองค์เจดีย์ โดยผู้รับเหมาในครั้งนี้ ได้แก่ ไหเนื้อแกร่งสีเทาอมดำ ภายในบรรจุพระพุทธรูปบุเงิน – บุทอง พบจำนวนทั้งสิ้น ๑๙ องค์ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงต่อราชวงศ์ชิง อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และภาชนะดินเผาวัฒนธรรมบ้านเชียงเขียนสีแดงบนพื้นสีนวล

ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีในอดีต

พุทธศักราช ๒๕๔๘ วัดนาคาเทวีได้มีโครงการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ในระหว่างการก่อสร้างมีการขุดหลุมเพื่อเทคอนกรีตเสาตอม่อ จึงได้พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๓ โครง และภาชนะดินเผาอยู่ภายในหลุม ผลการขุดกู้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ โครงกระดูกมนุษย์ เศษภาชนะดินเผา เปลือกหอย กระดูกสัตว์ ลูกปัดแก้ว ขวานสำริด และก้อนดินเผาทรงกลม

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่มีการขุดพบเมื่อ พุทธศักราช ๒๕๔๘

ผลการดำเนินงานทางโบราณคดีในปีงบประมาณ ๒๕๖๐

สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น โดยกลุ่มโบราณคดี ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน ๑ หลุม ขนาด ๓ x ๓ เมตร และมีส่วนต่อขยายขนาด ๑.๗ x ๒ เมตร ผลการดำเนินการขุดค้นได้พบหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์อย่างน้อย ๒ สมัย คือ

สมัยล้านช้าง – สมัยรัตนโกสินทร์ กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๔ (หรือประมาณ ๒๐๐ – ๔๐๐ ปีมาแล้ว) โดยอาศัยวิธีการเปรียบเทียบจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแหล่งโบราณคดีที่มีอายุร่วมสมัยกัน หลักฐานที่พบในชั้นวัฒนธรรมนี้ ได้แก่ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชิง อายุประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕, เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) แบบวัฒนธรรมล้านช้างหรือกลุ่มเตาลุ่มน้ำสงคราม ประเภทไห ชาม กระปุก และครกบดยา, กล้องยาสูบดินเผา, เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) ประเภทคนโทหรือหม้อมีพวยเคลือบน้ำดินสีแดง, ก้อนอิฐ และกระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งสันนิษฐานว่าเดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานภายในวัด คือ สิมและธาตุก่ออิฐ

ตัวอย่างโบราณวัตถุสมัยล้านช้าง – รัตนโกสินทร์ ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

0 1 2 3 cm.

กล้องยาสูบ

0 2 4 6 8 10 cm.

ก้อนอิฐ

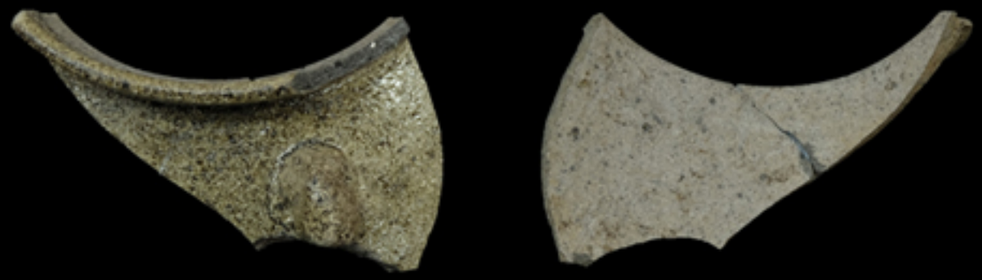

0 1 2 3 cm.

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ กำหนดอายุประมาณ ๓,๒๐๐ – ๓,๔๐๐ ปีมาแล้ว โดยอาศัยวิธีการเปรียบเทียบจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ และการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMS (Accelerator Mass Spectrometry Radiocarbon Dating) สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ตามลักษณะกิจกรรมของมนุษย์ในสมัยอดีต คือ หลักฐานกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ หลักฐานกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อของมนุษย์ และหลักฐานกิจกรรมการหลอมโลหะและการใช้ไฟ

๑. หลักฐานกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ

กิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ หมายถึง หลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ในอดีตที่กระจายตัวอยู่ในชั้นดินตามธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถบ่งชี้ถึงกิจกรรมหรือความเชื่อที่มีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะเจาะจงได้ และไม่ได้พบร่วมกับบริบททางโบราณคดีอื่นๆ โดยหลักฐานที่พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีสามารถแบ่งประเภทออกได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก คือ

๑. ศิลปวัตถุ หลักฐานทางโบราณคดีในกลุ่มนี้เป็นโบราณวัตถุที่ผลิตขึ้นโดยมนุษย์ โดยปรากฏหลักฐานที่สำคัญ ได้แก่ ภาชนะดินเผา ลูกปัดแก้วสีฟ้า หินดุดินเผา ตุ้มถ่วงสว่านโยนดินเผา ลูกกระสุนดินเผา แท่นดินเผา ตุ๊กตาดินเผา ตราประทับดินเผา กำไลดินเผา กำไลหิน ขวานหินขัด ชิ้นส่วน สะเก็ดหิน สำริด แม่พิมพ์เครื่องมือโลหะ ชิ้นส่วนเครื่องมือเหล็ก ก้อนขี้แร่ เบ้าหลอมโลหะ และเครื่องมือกระดูก

ตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

0 10 20 cm.

0 10 20 cm.

0 2 4 6 8 10 cm.

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

เครื่องมือกระดูก

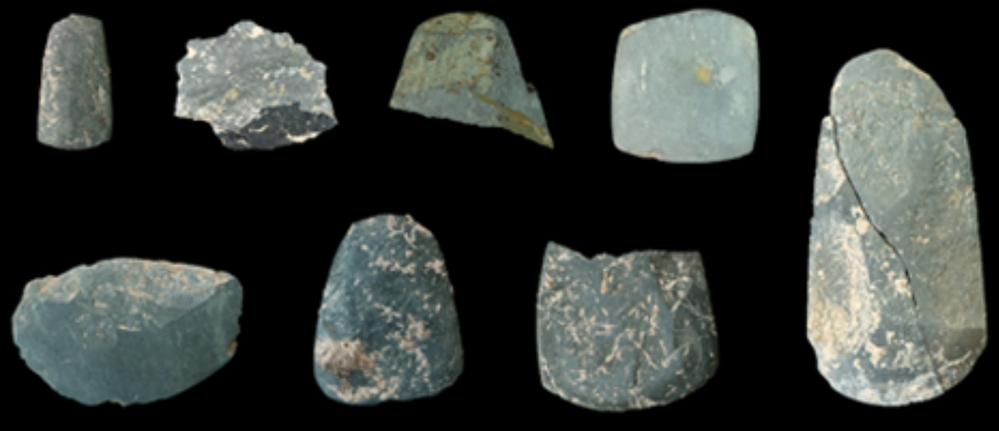

ขวานหินขัด

กำไลดินเผา

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

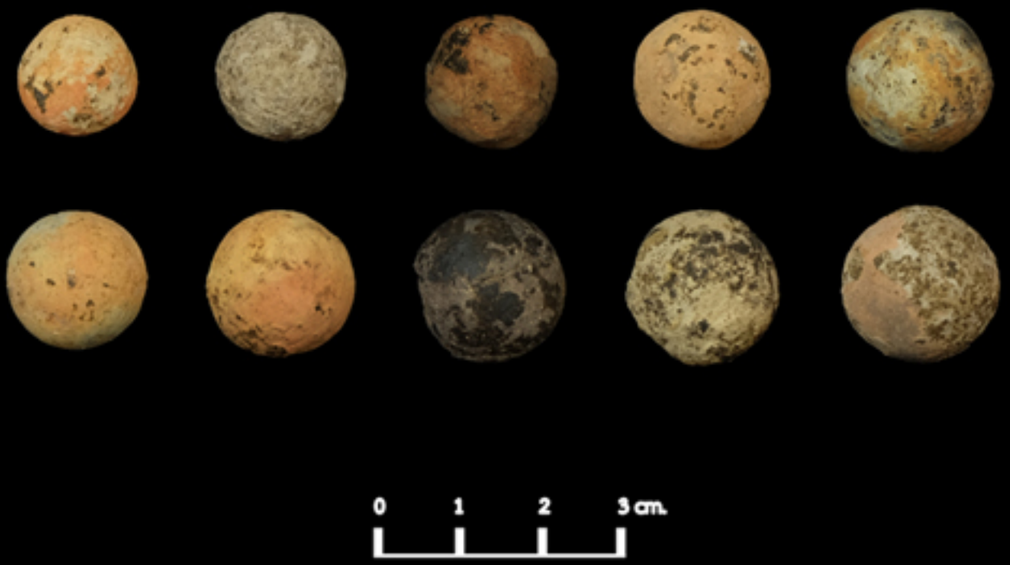

ลูกกระสุนดินเผา

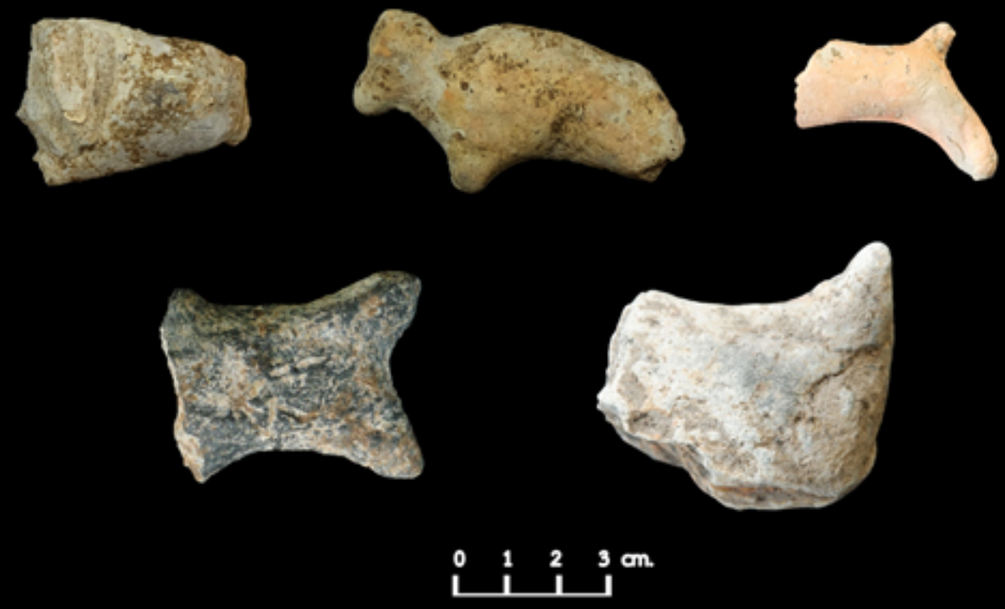

ตุ๊กตาดินเผา

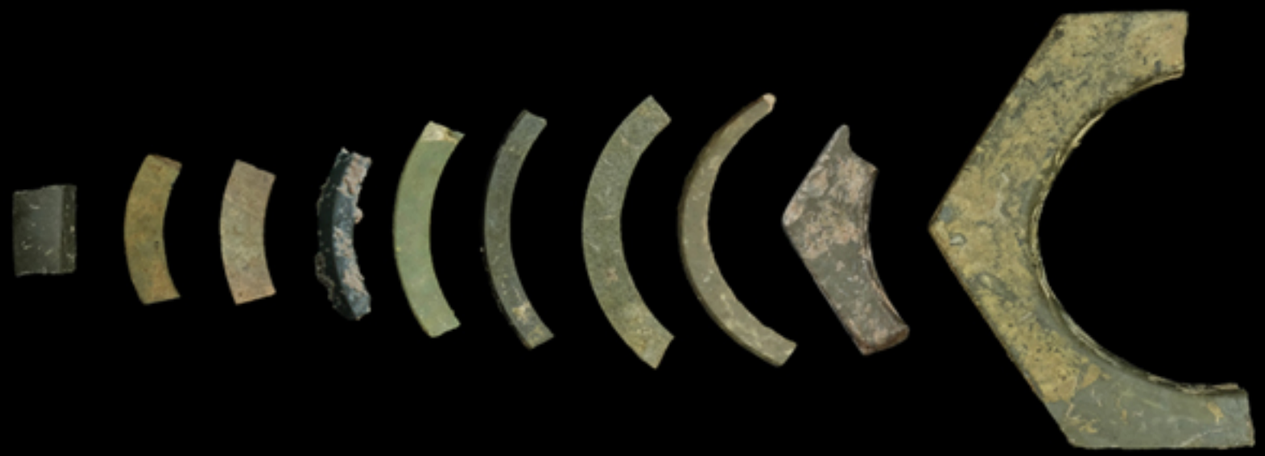

กำไลหิน

๒. นิเวศน์วัตถุ หลักฐานทางโบราณคดีในกลุ่มนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มนุษย์ไม่ได้สร้างหรือผลิตขึ้น แต่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบนิเวศน์โดยรอบแหล่ง และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม โดยปรากฏหลักฐานที่สำคัญ ได้แก่ ก้อนหิน กระดูกสัตว์ เปลือกหอย และเมล็ดพืช ซึ่งเมล็ดพืชนี้ได้พบหลักฐานจากการร่อนตัวอย่างดินด้วยวิธี Archaeological Flotation

ตัวอย่างก้อนหินที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

ตัวอย่างกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

เขาเก้ง

กรามและฟันสุนัข

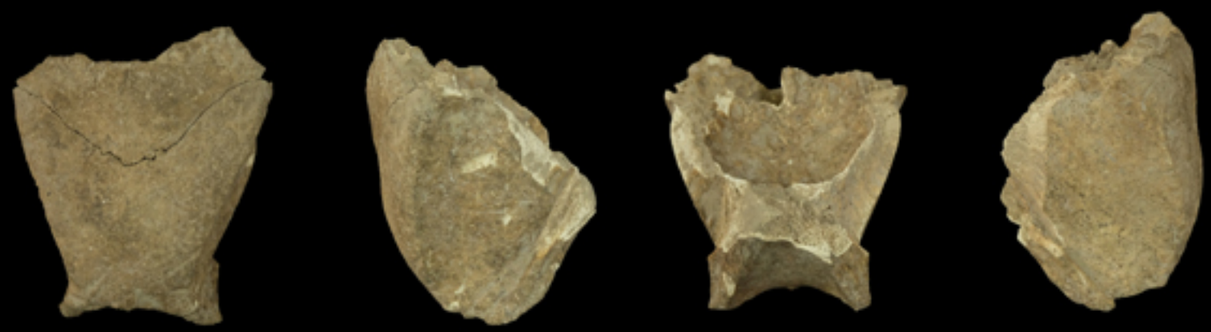

กะโหลกหมู

ตัวอย่างกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

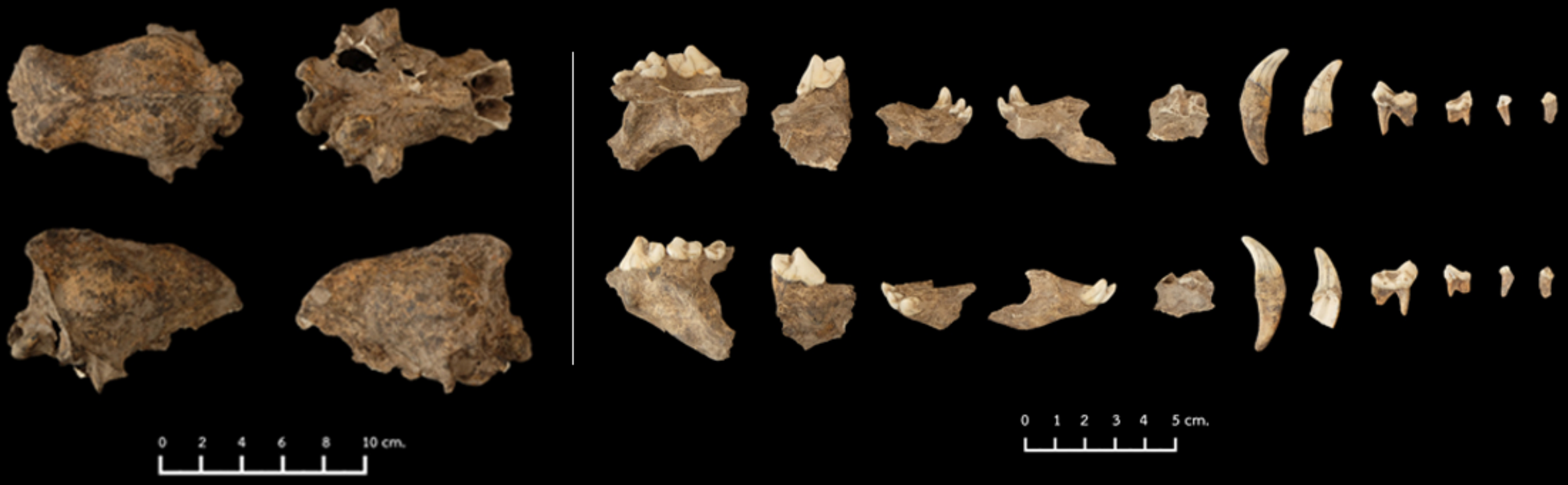

กะโหลกและฟันชะมดแผงหางปล้อง

ตัวอย่างกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

กระดองเต่า

ฟันวัว/ควาย

ตัวอย่างเมล็ดพืชที่พบจากการร่อนดินด้วยวิธี Archaeological Flotation
จากการวิเคราะห์ในเบื้องต้นสามารถจัดจำแนกได้ ๒ ชนิด คือ
ผักเสี้ยน (Cleome sp.) และผักคราดหัวแหวน (Acmella paniculata)

๒. หลักฐานกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อของมนุษย์

ลักษณะการปลงศพมนุษย์ที่พบ คือ มีการวางศพนอนตะแคงขวาหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก ระหว่างปลายขาทั้งสองข้างมีภาชนะดินเผาจำนวน ๒ ใบและเปลือกหอยขมกระจายอยู่ จากการวิเคราะห์ลักษณะกะโหลกศีรษะและเชิงกราน แสดงให้เห็นว่าเป็นเพศหญิง เสียชีวิตเมื่ออายุราว ๓๓ – ๔๕ ปี โดยพิจารณาจากการสึกของฟัน

๓. กิจกรรมการหลอมโลหะและการใช้ไฟ

จากการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ ได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์น่าจะเคยมีกิจกรรมการหลอมโลหะโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำริดตั้งแต่เมื่อประมาณ ๓,๒๐๐ – ๓,๔๐๐ ปีมาแล้ว เนื่องจากปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตตั้งแต่ก้อนดินที่ถูกความร้อนหรือถูกเผาไฟ ก้อนขี้แร่ เศษสำริด เบ้าหลอมโลหะ แม่พิมพ์เครื่องมือโลหะ เครื่องมือและเครื่องประดับสำริด อย่างไรก็ดีภายในหลุมขุดค้นไม่พบร่องรอยของพื้นที่การทำกิจกรรมดังกล่าว แต่พบเฉพาะชิ้นส่วนหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นกระจายตัวอยู่ในชั้นดินเท่านั้น ในขณะนี้จึงไม่อาจสรุปได้ว่ากิจกรรมการผลิตสำริดภายในแหล่งจะตั้งอยู่บริเวณใด จึงเห็นควรให้มีการสำรวจและขุดค้นเพิ่มเติมต่อไปในอนาคต

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการหลอมโลหะและการใช้ไฟ ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

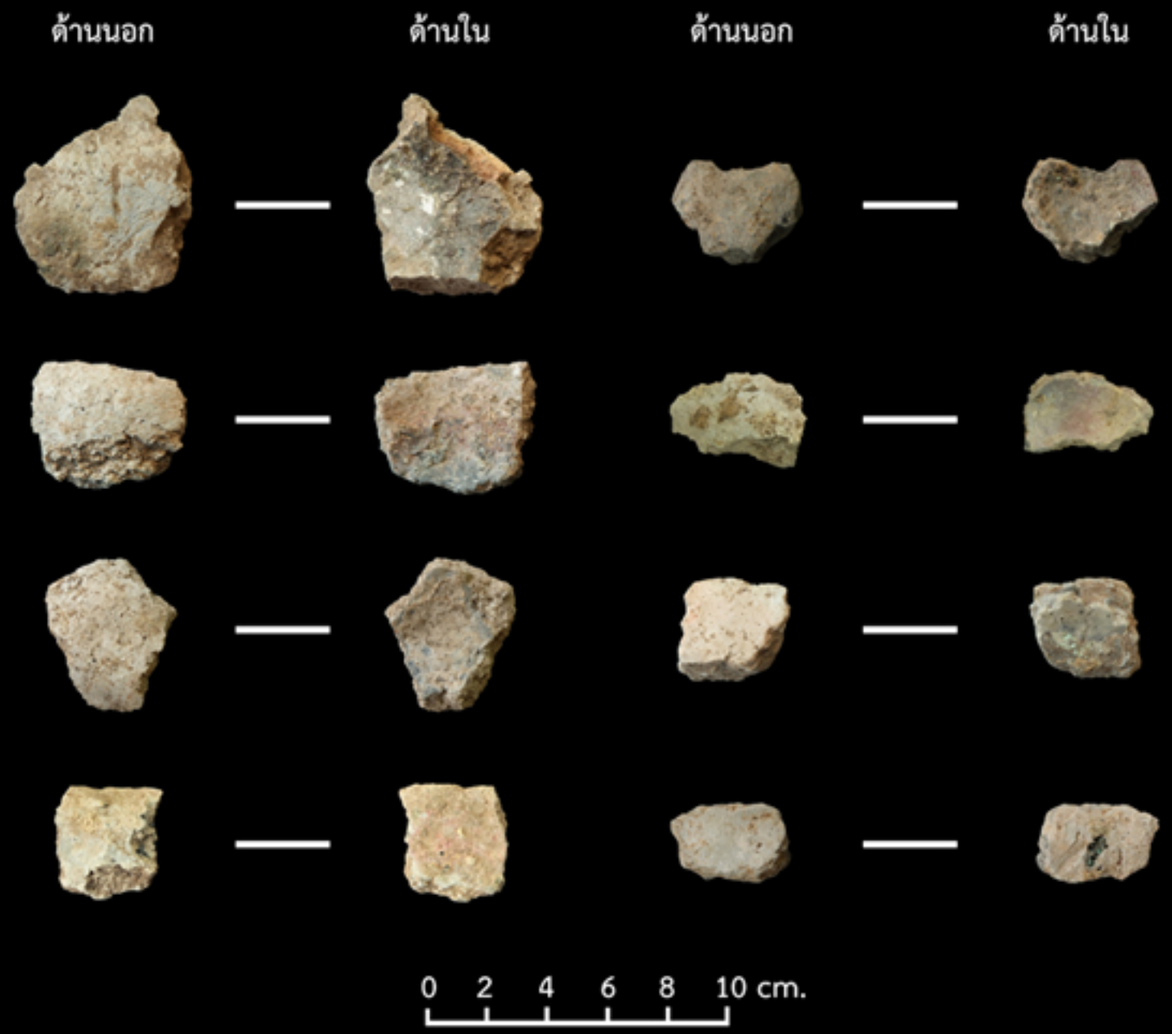

ชิ้นส่วนเบ้าหลอมสำริด

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการหลอมโลหะและการใช้ไฟ ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

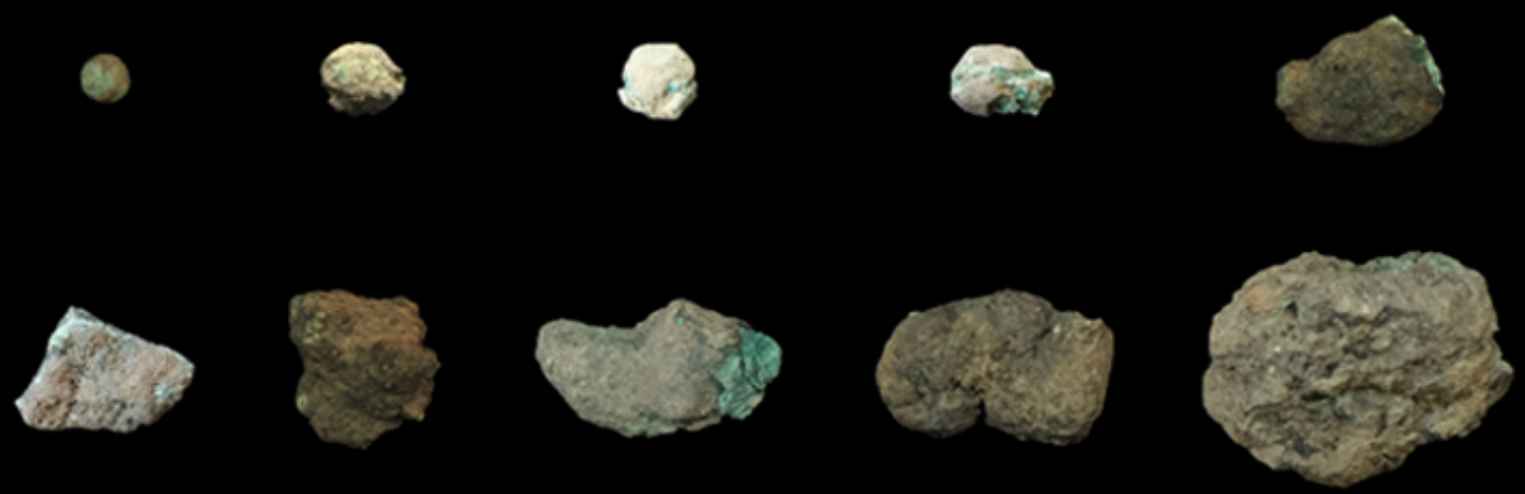

เศษสำริด

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการหลอมโลหะและการใช้ไฟ ที่พบจากการขุดค้นปี ๒๕๖๐

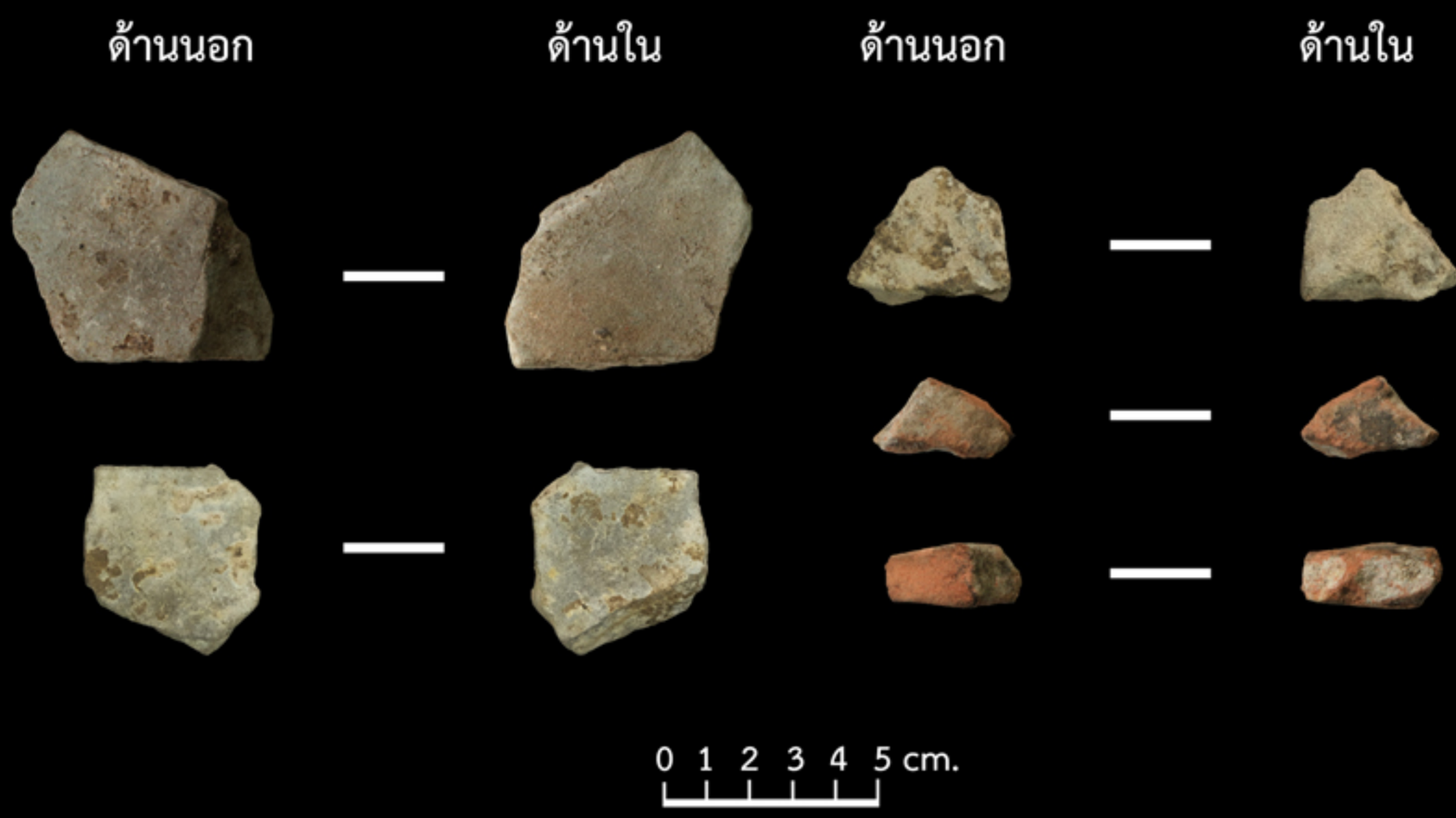

แม่พิมพ์เครื่องมือโลหะ

สรุป

ผลจากการดำเนินขุดค้นและการสำรวจแหล่งโบราณคดีในรัศมี ๕ กิโลเมตร โดยรอบพบว่า แหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ ๓,๔๐๐ – ๓,๒๐๐ ปีมาแล้ว หลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์อีก จนกระทั่งเมื่อประมาณ ๔๐๐ – ๒๐๐ ปีมาแล้ว จึงปรากฏหลักฐานการเข้าใช้พื้นที่อีกครั้งในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง ต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

โดยชุมชนโบราณนี้ไม่ได้อยู่อาศัยอย่างโดดเดียว หากแต่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง หรือกับชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไปเพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆ ตลอดจนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่า คนในอดีต ณ แหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีมีรูปแบบภาชนะดินเผาและเครื่องมือเครื่องใช้ คล้ายคลึงกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในวัฒนธรรมบ้านเชียงสมัยต้น เช่น ภาชนะดินเผาเนื้อดินสีดำตกแต่งผิวด้วยลายขูดขีด เครื่องมือสำริด เครื่องมือกระดูกปลายแหลม เป็นต้น และผลจากการสำรวจการกระจายตัวของแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมบ้านเชียง ที่ในปัจจุบันสำรวจพบแล้วมากกว่า ๑๔๐ แหล่งนั้น เราสามารถจัดให้แหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวีอยู่ในเขตพื้นที่กลุ่ม “ลุ่มน้ำสวย – ห้วยหลวงตอนบน” ได้ โดยอาศัยการแบ่งเขตตามพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งในพื้นที่นี้ปัจจุบันสำรวจพบแหล่งโบราณคดีในวัฒนธรรมบ้านเชียงมากถึง ๑๕ แหล่ง

เอกสารอ้างอิง

ชนาธิป ไชยานุกิจ. **รายงานการขุดกู้โครงกระดูกและโบราณวัตถุที่วัดนาคาเทวี บ้านนาข่า หมู่ที่ ๑ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี**. เอกสารทางวิชาการ ลำดับที่ ๕/๒๕๔๙ กลุ่มวิชาการโบราณคดี สำนักงานศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

ทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์ และคณะ, **รายงานผลการขุดค้นทางโบราณคดี ณ แหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี บ้านนาข่า หมู่ที่ ๑ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี**, โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ปีงบประมาณ ๒๕๖๐ (กลุ่ม โบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๐)

ทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์ และทรัพย์อนันต์ ซื่อสัตย์, **รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีในพื้นที่รัศมี ๕ กิโลเมตร รอบแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี**, โครงการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีวัดนาคาเทวี ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ปีงบประมาณ ๒๕๖๐ (กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๐)

รัชนี บรรณานุรักษ์ และคณะ. **รายงานการสำรวจแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียง ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เล่ม ๑**. โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง. ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๕.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **รายงานการขุดแต่งศึกษาฐานเจดีย์โบราณที่วัดนาคาเทวี บ.นาข่า ต.นาข่า อ.เมือง จ. อุดรธานี**. เอกสารทางวิชาการลำดับที่ ๑/๒๕๓๙ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น, ๒๕๓๙.